

เทศน์อบรมฆราวาส ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๕

การปฏิบัติรักษาดน

อะไรก็ตามถ้ายังมีการรักษา มีการปฏิบัติดีอยู่ ไม่ว่าจะเครื่องใช้ไม้สอย ที่อยู่อาศัย ตลอดถึงตัวบุคคลสัตว์พาหนะ สมบัติทุกสิ่งทุกอย่าง สิ่งเหล่านั้นก็ใช้งานได้ตามคุณภาพของมัน ถ้าปล่อยปละละเลยไม่ว่าอะไรก็ตามไม่ดีทั้งนั้น คนนั้นแลสำคัญ รักษาคนให้ดีแล้วก็กระจายไปถึงสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับตน คนปฏิบัติดีก็ย่อมจะรักษาสมบัติต่างๆ ดี ถ้าเป็นคนชอบปล่อยตัว อะไรๆ ก็มักจะปล่อย มีแต่เรื่องปล่อยไปเสียมาก ปล่อยตามความสะดวกสบาย ตามนิสัยที่ชอบปล่อยตัว ความสะดวกสบายในการปล่อยนั้นเหตุผลเป็นอย่างไรไม่คำนึง ลักษณะอย่างนี้คือคนไม่มีหลักใจ ย่อมจะหาหลักทรัพย์ไม่ได้ ทุกข์จนลำบากกระทั่งวันตายไม่มีตั้งตัวได้เลย

มนุษย์เราจะมีความสำเร็จร่ำรวยและเป็นคนดี ทุกสิ่งทุกอย่างต้องอยู่กับการระมัดระวังรักษาด้วยเหตุด้วยผลอันเป็นหลักแห่งความถูกต้อง คนจะอยู่ด้วยกันมากน้อยก็อยู่ด้วยกันเพราะเหตุผล จึงจะมีความสำเร็จร่ำรวย ถ้าอยู่ด้วยกันตามอารมณ์ของใจ ใจใคร่ๆ ก็ต้องการต่างๆ กัน เราก็ต้องการอย่างนี้ เขาก็ต้องการอย่างนั้น ถ้าไม่เอาความต้องการมาवलอบคุณหารดูด้วยเหตุผลแล้ว ความอยากความคิดของแต่ละคนๆ นั้นคือข้าศึกของกันและกัน เมื่อแสดงออกก็เป็นข้าศึกกันได้ ทะเลาะกันได้

ถ้าเอาความเห็นของเราความเห็นของเขามาพิจารณาเทียบเคียง เอาเหตุผลเป็นหลักเป็นที่ตั้งเป็นที่ยุติแล้ว ก็ยุติกันได้ด้วยการยอมรับหลักแห่งความถูกต้อง เพราะต่างคนต่างต้องการของดีและความถูกต้องทุกคน ก็ยอมรับกันได้ มนุษย์เราถ้าจะเอาความอยากเอาอารมณ์มาเป็นบาทเป็นฐาน มาเป็นเครื่องดำเนินแล้วโลกแตก เจ้าของเองก็แตก ยับยั้งไม่ได้ ถ้ารถก็เบรคไม่มี มีแต่คันเร่ง เพราะฉะนั้นการรักษาเพื่อความถูกต้องจึงงามจึงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย เป็นเรื่องดีบดดีสำหรับคนที่มีคุณค่า สมบัติสิ่งของเงินทองทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับตน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าตามคุณภาพของมัน การเก็บรักษา การระมัดระวังจึงเป็นของดี

มนุษย์อยู่ร่วมกันก็ต้องระมัดระวัง อย่าให้กระทบกระเทือนใจกัน อย่าให้เป็นไปตามใจของตัวผู้เดียว ต้องมองดูใจเขา มองดูใจเรา คิดทวนเหตุทวนผลก่อนจะพูดออกมา เพราะการพูดเป็นการแสดงนิสัยของผู้พูดให้คนอื่นทราบ เราพูดนั้นถูกใจเราแต่มันอาจผิดและมีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับคนอื่นอย่างไรบ้าง เกี่ยวกับผลประโยชน์ได้เสียอย่างไรบ้าง ก็ต้องคิดอีกทีหนึ่ง เรื่องความอยากมันอยากด้วยกันทุกคน คิดดูตั้งแต่ไม่มีปีก ใจมันยัง

อยากเหาะเหินเดินฟ้าเหมือนนกเหมือนกาคนเรา ความอยากเอาเป็นประมาณได้เมื่อไร ถือเอาเป็นประมาณไม่ได้ นอกจากเหตุผล ด้วยเหตุนี้จึงมีกฏมีเกณฑ์ มีกฎหมายบ้านเมือง เป็นข้อบังคับให้ปฏิบัติตามเพื่อส่วนรวมจะได้อยู่เป็นผาสุก และนอกจากนั้นศีลธรรมยังมี กำกับใจเข้าไปอีก

ดั่งศาสนาพุทธของเรา ท่านไม่บังคับในการนับถือ ใครจะนับถือก็ได้ ไม่นับถือก็ได้ นี่ตามหลักศาสนา คือท่านเปิดอิสระเสรีให้ตามความสมัครใจของผู้ชอบ แต่เวลาเจ้าของ ยอมรับนับถือแล้วก็ต้องปฏิบัติตามหลักเหตุผลลอร์ดธรรมของท่านที่สอนไว้ ว่าธรรมท่าน สอนไว้อย่างไร ท่านสอนไว้เช่นนั้น เราก็เชื่อและปฏิบัติตามหลักที่ท่านสอนไว้ นั้น บังคับ ตนเองเข้าสู่หลักธรรมวินัยอันถูกต้องดีงาม ย่อมเป็นคนดีขึ้นมาได้ อยู่เฉยๆ แต่อยากเป็นคนดีก็ยอมไม่ได้ ต้องอาศัยสิ่งที่พาให้ดี เช่น หลักธรรมนำคนผู้ปฏิบัติตามให้เป็นคนดีได้ ตามลำดับแห่งการปฏิบัติของตนเป็นรายๆ ไป ผู้ไม่ปฏิบัติตามธรรมแต่อยากเป็นคนดี เหมือนท่านผู้ดีด้วยการปฏิบัติดีทั้งหลาย ก็ยอมเป็นคนดีไม่ได้

ศาสนาท่านไม่บังคับใคร แต่เราเป็นผู้บังคับเราเข้าสู่ศาสนาเพราะอยากเป็นคนดี พระดี ก็จำต้องปฏิบัติตามหลักธรรมซึ่งเป็นธรรมถูกต้องดีงามอยู่แล้ว เช่นเดียวกับสายทาง ยกตัวอย่างเช่น สายทางจากอุดรฯ มาวัดป่าบ้านตาดนี้เป็นต้น ทางไม่ได้บังคับบุคคลให้ เดิน แต่ถ้าบุคคลต้องการจะมาวัดป่าบ้านตาด ก็จำต้องเดินตามสายทางที่บอกไว้แล้วนี้ ย่อมจะถึงจุดที่หมายตามใจหวัง ทั้งนี้ผู้นั้นต้องบังคับตัวเองให้เดินตามสายทางที่ถูกนั้น ถ้า ไม่บังคับ ปล่อยให้เกลโลลไปตามความชอบใจ ทางมันมีที่แยกที่แพร่งกว่าจะถึงจุดที่หมาย ซึ่งไกลบ้างใกล้บ้าง การไปสู่มีสู่จุดหมายตามความชอบใจอาจไปตายเปล่าๆ เพราะหลงป่า หลงรกเข้าไปในภูเขาไม่ถึงจุดหมายก็ได้ เราจะตำหนิทางว่าไม่ดีไม่ถูกหรือจะตำหนิใคร ก็ ต้องตำหนิเรา เพราะเราไม่ได้เดินตามสายทางที่ถูก ความผิดและความทุกข์ตลอดความไม่ สมหวังจึงขึ้นอยู่กับเราผู้ผิด มิได้ขึ้นอยู่กับหนทาง ทางไม่บังคับเราแหละ แต่เราต้องบังคับ เราเข้าสู่ทางที่ถูกจึงจะถึงจุดหมายได้

ศาสนธรรมก็คือทางเดิน เพื่อความสงบสุขและปลอดภัยไว้ทุกข์ของคนของสัตว์ทั่วโลก เป็นสายทางที่ถูกต้องตามจุดหมายนั้นๆ ตั้งแต่ความสุขธรรมดาจนถึงความสุขสุดยอด นอกเหนือจากสายทางที่ตรัสไว้ว่าสวากขาตธรรมนี้ไม่ได้เลย สวากขาตธรรมคือตรัสไว้ชอบ เป็นระยะๆ เป็นช่วงๆ เหมือนทางจากอุดรฯ มาวัดนี้เป็นช่วงๆ เป็นระยะๆ จนถึงวัด ใคร จะมาจุดไหนบ้านใดในระหว่างทางนี้ก็แวะได้ ไปตามจุดนั้นๆ ได้ ถ้าสมมุติว่าจะมาถึงวัดป่า บ้านตาดก็ต้องตรงเข้ามาให้ถึงที่นี้ตามสายทาง แล้วเราจะว่าทางบังคับเราอย่างไรเล่า ความจริงเราบังคับเราเองให้มาตามสายทางที่ตนต้องการต่างหาก ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าก็ เหมือนกัน ไม่ได้บังคับใครให้รับนับถือ แต่ผู้นับถือบังคับตัวเองเข้าสู่ธรรมต่างหาก ธรรม

สอนให้ประพฤติตัวเพื่อเป็นคนดี มีความสงบสุขทั้งปัจจุบันและอนาคต และให้มีความสุขทั้งตนและผู้อื่น ผู้ต้องการความดีมีความสุขความเจริญทางจิตใจและการทำงานที่ชอบก็ปฏิบัติตามธรรม

คนที่มีศีลธรรมย่อมร่มเย็น ผู้ปราศจากศีลธรรมย่อมเดือดร้อน ความร่มเย็นและความเดือดร้อนนั้นไม่ได้เกิดจากดินฟ้าอากาศโดยถ่ายเดียว แต่มันเกิดขึ้นที่ใจ ไม่มีฤดูกาล ไม่มีอิริยาบถ ยืนเดินนั่งนอน มันแสดงได้ทั้งร้อนทั้งเย็นภายในจิตใจนี้ ความร้อนความเย็นภายในใจนี้ ร้อนมากเย็นมากกว่าดินฟ้าอากาศเป็นไหนๆ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้แก้ไขตัดแปลงจุดนี้ เพราะจิตเป็นบ่อเกิดแห่งเรื่องไม่มีประมาณ จำต้องมีธรรมเครื่องระงับดับเหตุการณ์ต่างๆ ภายในใจ

ศาสนาไม่ได้บังคับใคร แต่เราเชื่อศาสนา เราต้องการความดีและก้าวไปสู่ความสุขความเจริญ เราต้องเดินตามสายทางที่ศาสนาสอนไว้ซึ่งเป็นการบังคับเราเอง เช่นเดียวกับเราบังคับเราไปตามสายทางเพื่อสู่จุดที่มุ่งหมายนั้นแล ทางไม่ได้บังคับเรา ศาสนาไม่ได้บังคับเรา แต่เราก็ต้องบังคับเราเข้าสู่ศาสนาเพื่อความดีงามและความสมหวัง อย่างครูบาอาจารย์และพระท่านมาปฏิบัติธรรม เราก็ดูเอาซิ ถ้าท่านไม่บังคับท่าน ท่านจะมาทำไมให้ลำบากลำบาก อยู่กันต่างทิศต่างแดนไม่ทราบว่าจะมาจากภาคไหนประเทศใด เพียงเฉพาะวัดป่าบ้านตาดนี้เราก็ก็นึกแล้วว่ามียกภาคของเมืองไทย และมีประเทศของเมืองนอกที่มาอยู่ที่นี่ ในประเทศไทยเรานี้ก็มีพระทุกภาคมาอยู่ที่นี่ ท่านมาทำไม แผ่นดินกว้างแสนกว้าง ที่อื่นท่านทำไมไม่ไป ท่านมาอยู่ที่นี่ทำไมและท่านบวชทำไม

การบวชใครเห็นว่ามีความสุข มีแต่ความทุกข์ความลำบากตลอดอิริยาบถ ถ้าบวชตามหลักธรรมหลักวินัยจริงๆ แล้ว หาความสุขไม่ได้ เพราะการบังคับตนให้ถูกต้องตามหลักธรรมหลักวินัย ความอยากเป็นพระดีต้องได้บังคับตน การบังคับตนก็ต้องเป็นความทุกข์ จะไม่ทุกข์ยังไง การบังคับตนเพื่อเข้าสู่ทางดี ต้องบังคับและต้องเป็นทุกข์ แม้เช่นนั้น ท่านยังอุตสาหะพยายามมาปฏิบัติศีลธรรม นี่ดูซิท่านหายหน้าไปเจียบกี่วันถึงมาฉันทหนึ่งก็มี ท้องท่านมีท่านทำไมจะไม่หิว ปากท่านมี ลิ้นท่านมี ท่านทำไมจะไม่อยากไม่หิว ท่านต้องอยากต้องหิวและอ่อนเพลียเหมือนเรา ท่านต้องทุกข์เพราะการอดอาหารเป็นสิ่งที่ฝืนธาตุขันธ์ที่เคยฉันทเคยรับประทานอยู่มาก แต่ทำไมท่านจึงทำอย่างนั้นได้ การทำได้ท่านก็มีเหตุมีผลของท่านเหมือนกัน นี่แหละที่ว่าท่านบังคับท่านเข้าสู่แนวทางของธรรม เพื่อความสงบร่มเย็นและความสว่างไสวดับไฟกิเลสภายใน ซึ่งเป็นสิ่งที่ร้อนระอุอยู่ตลอดเวลาตามปกติของมัน

ท่านพยายามจะดับไฟนี้ด้วยอำนาจแห่งธรรม ท่านจึงอุตสาหะพยายาม อย่างที่เห็นมาฉันทวันนี้ไม่ได้ครอบครองของพระที่มีอยู่ในวัดสักวันหนึ่งนะ ขาดไปวันละ ๕-๖ องค์เป็น

ประจำเรื่อยมาอยู่อย่างนี้ ท่านทำไมจะไม่ทุกข์พิจารณาดูซิ นี่ละความทุกข์มีด้วยกัน แต่ทุกข์เพื่อความสุขมี ทุกข์เพื่อความทุกข์มี นี่ทุกข์เพื่อความสุข อันนี้เป็นทุกข์จริง ในเวลาประกอบการทำงานคือการอดอาหารและการประกอบความเพียรทางใจ ไม่ว่างานทางโลกทางธรรมย่อมมีความทุกข์ แต่ผลเกิดขึ้นเป็นความสงบสุข เป็นผลที่ถูกต้องดีงามและเป็นผลจะให้ความร่มเย็นเป็นสุขทางจิตใจก็ยอมรับ ทุกข์ขนาดไหนก็ยอมรับ ท่านจึงอุตส่าห์พยายามมา เงินทองข้าวของพ่อแม่พี่น้องญาติวงศ์ของท่านก็มี ถ้าจะหาความสุขทางโลกท่านมีพอที่จะได้ความสุขเช่นโลกเขาเหมือนกัน อย่างไรก็ตามเราจะหาความสุขในทางโลกได้โดยถ่ายเดียว ท่านก็ทำได้ แต่ท่านทำไมไม่หาทางนั้น แต่อุตส่าห์พยายามบิบบินมาอยู่ มาบำเพ็ญในสถานที่เช่นนี้ซึ่งหาความสุขไม่ได้ เพราะอยู่ในเพศในกรอบพระธรรมวินัยบังคับอยู่

อาหารการบริโภคก็ต้องอาศัยท่านศรัทธาทิ้งหลายให้มา จะหาเอาตามความสะดวกสบายก็ไม่ได้ ผิดวิสัยของพระซึ่งจะทำอย่างโลกๆ ไม่ได้ กินวันหนึ่งหลายๆ มื้อก็ไม่ได้ มีแต่เรื่องบังคับตนทั้งนั้น แต่ท่านก็พอใจบังคับ ความพอใจเป็นของสำคัญ คนเราถ้าลงได้พอใจแล้ว ทุกข์ขนาดไหนก็ทุกข์เถอะ มันทำได้ทั้งนั้นแหละ

กำลังอะไรก็กำลังใจไม่ได้ กำลังใจเป็นเยี่ยม ในโลกนี้ไม่มีอะไรเสมอ แม้แต่เขาทำสิ่งจะทำโลกให้วิเศษเห็นไหม นิวเคลียร์ นิวตรอน ออกไปจากไหนถ้าไม่ออกไปจากกำลังใจ ความฉลาดของใจ ใจเป็นที่ออกมาแห่งกำลังทั้งหลาย ออกมาแห่งความฉลาดทั้งหลาย ออกมาจากใจทั้งนั้น แต่ถ้าหมุนไปในทางที่ผิดก็ทำโลกให้พิพาศได้ใจอันนี้ กำลังที่จะทำโลกให้วิเศษไม่มีอะไรเหนือใจนี้เลย แต่จะทำโลกให้มีความร่มเย็นเป็นสุขก็ไม่มีอะไรเหนือใจมนุษย์เรา เพราะฉะนั้น ศาสนาท่านจึงสอนลงที่ใจมนุษย์เป็นสำคัญกว่าสิ่งอื่น ๆ

เมื่อผู้ยอมรับนับถือแล้วก็ต้องยอมปฏิบัติ ทุกข์ก็ยอมรับว่าทุกข์ ทุกข์ด้วยกันนั้นแหละถ้าลงได้ทำงาน พระพุทธเจ้าก็ทุกข์ เคยเทศน์ให้ฟังไม่รู้กี่ครั้งก็หนแล้ว ใครล้างมือเปิบในศาสนาพระพุทธเจ้าของเรา นี่ อย่างไรก็ตามแต่ทางศาสนาเลย ทางโลกก็ไม่มีใครจะล้างมือเปิบได้ ต้องชวนชวยต้องวิ่งเต้นตัวเป็นเกลียวไปเหมือนกันนั้นแหละ ถึงจะได้พอกอยู่พอกินพอเป็นพอไป สมบัติไม่ได้เกิดขึ้นธรรมดาแบบล้างมือเปิบเฉยๆ ต้องเกิดขึ้นด้วยการชวนชวย ไม่ว่าจะสมบัติภายนอกสมบัติภายใน จึงต้องอุตส่าห์พยายามกันคนเรา

ถ้าพูดเรื่องความทุกข์ พระพุทธเจ้าเราก็เคยพูดให้ฟังแล้วว่าสลบถึงสามหน ฟังดูซิเราพอถือเอาเป็นคติได้บ้างไหม เราไม่ถึงขั้นสลบก็ตาม แต่อุตส่าห์พยายามตามแบบลูกศิษย์มีครูก็ยังมี อุตส่าห์ชวนชวยอุตส่าห์วิ่งเต้น ทุกข์ก็ยอมรับว่าทุกข์ ชวนชวยไปตามสติกำลังความสามารถของตนก็ยังจัดว่าเป็นศิษย์ที่มีครูไม่ถึงขั้นสลบอย่างพระพุทธเจ้าก็ตาม อย่างพระสาวกท่านก็ตาม ก็ยังจัดว่าเป็นลูกศิษย์มีครู วันหนึ่งจะต้องถึงแน่นอนเมื่อ

พยายามตะเกียกตะกายอยู่ไม่ลดละทอดยอ ถึงไม่มีเรือเหาะเรือบินรถยนต์รถไฟก็ตาม เดินไปตามทางด้วยกำลังปลีแข้งของเรามันก็ถึงได้ มีช้าเร็วต่างกันบ้างเท่านั้น อันนี้กำลังวังชาของคนไม่เหมือนกัน อำนาจวาสนาไม่เหมือนกัน แต่พยายามบำรุงส่งเสริมอยู่เสมอ ย่อมมีวันเจริญเติบโตขึ้นได้เช่นเดียวกันหมด นี่เป็นหลักสำคัญที่ควรยึดไว้เตือนตนอยู่เสมอ เพราะจิตคนเรามันเกลไถลได้ง่ายเมื่อถูกกิเลสตบตี

การที่จะบำรุงตนให้มีความเจริญเติบโตขึ้นด้วยความดีนั้น จะบำรุงด้วยวิธีใดถ้าไม่เอาความทุกข์เป็นพื้นฐาน ต้องยอมรับทุกข์ก่อนถึงจะดำเนินงานได้ ถ้าไม่ยอมรับทุกข์ในการบำเพ็ญเสียก่อนไม่ว่าอะไรทำไม่ได้ทั้งนั้น เมื่อเรายอมรับอย่างนี้แล้วก็พยายามทำให้ได้ความดี ภายนอกก็ให้งามตา เจริญตา เจริญหู เจริญใจ มองดูกันก็น่าดู น่าชม คนมีศีลมีธรรมประจำใจมองดูก็น่าดู พุดออกมาแต่ละคำก็น่าฟัง เพราะมีเหตุมีผล ไม่ใช่พุดเอาแบบอารมณ์ของตัวเอง แสดงอาการอะไรออกมาก็ที่น่าดูเพราะมีเหตุมีผลเป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องระบายนอก

ศีลธรรมอยู่ในสถานที่ใดบุคคลใดย่อมสวยงามและรุ่มเย็น เจ้าของก็มีความรุ่มเย็นเป็นสุข ศีลธรรมเป็นเครื่องประดับมนุษย์ให้สวยงามทุกเพศทุกวัย ไม่ว่าจะเด็ก ผู้ใหญ่ เฒ่าแก่ชรา ไม่ว่าจะฆราวาส ไม่ว่าจะพระ เมื่อมีศีลธรรมเป็นเครื่องประดับแล้วย่อมสวยงาม เพราะสวยงามมาจากใจ ใจมีการระมัดระวัง ใจมีการรักษา ถ้าปล่อยปละละเลยไปตามมถากรรมนั้น เราดูเขาก็แล้วกัน ที่ไหนสิ่งใดไม่มีเจ้าของรักษาดูไม่ได้เลย อะไรถ้ามีเจ้าของรักษาอยู่ดูได้และงามตา ถ้าปราศจากการรักษาเสียอย่างเดียวก็น่าเป็นท่า แม้แต่คนก็ยังดูไม่ได้ คนขวางโลกมีมากเพียงไรเห็นอยู่ด้วยกันไม่จำเป็นต้องอธิบาย

มนุษย์ทุกวันนี้ส่วนมากมีแต่คนไม่ยอมรับรักษาตัวเองในทางที่ดี มีแต่ทำความชั่วซ้ำ ลามกไปตามความอยากความต้องการ สาดกระจายไปทุกแห่งทุกหน ที่ไหน ๆ เตือดร้อนไปทั้งคนดีด้วย ฉิบหายวายปวงกันไปตามอำนาจของคนชั่ว ความชั่วที่ระบาดออกไป ไฟประลัยกัลป์มันเผาไปทั้งนั้นแหละไม่ว่าในบ้านในเมือง เพราะไฟกิเลสไฟพัฒนาที่อยู่ภายในใจมีมาก มันจึงเผาออกไปได้มากและร้อนมากด้วย ถ้าไม่มีศีลธรรมเข้าระงับดับเสียอย่างเดียว โลกนี้ก็จะกลายเป็นโลกพินาศฉิบหายโดยไม่ต้องสงสัย ด้วยเหตุนี้จึงกรุณาพากันระมัดระวังรักษาตัวเพราะยังไม่สายเกินแก้

ศีลธรรมทำแล้วไม่ได้แก่ผู้ใด ได้แก่เรานั้นละ คำว่าบุญก็คือความสุขที่เกิดขึ้นจากการกระทำดี ความทุกข์เกิดขึ้นจากการกระทำชั่ว เว้นแต่ทุกข์ที่เราประกอบงานนั้นเป็นพื้นฐานของทุกงาน ไม่ว่าจะป็นงานทางโลกทางธรรม ไม่ว่าจะป็นงานทางดีทางชั่ว ความทุกข์ต้องเป็นพื้นฐานเสมอ อย่างเขาไปฉกไปลักเป็นต้น เขาก็เป็นทุกข์เหมือนกัน ไปปล้นไปสะดมก็เป็นทุกข์เหมือนกัน

เรามาบำเพ็ญศีลธรรมก็เป็นทุกข์ การนั่งทำสมาธิภาวนาก็เป็นทุกข์ ทุกข์อันนี้เป็นพื้นฐานของงาน แต่ว่าสาเหตุที่จะให้เกิดทุกข์อันนี้มันต่างกัน สาเหตุอันหนึ่งเพื่อความดี สาเหตุอันหนึ่งเพื่อความไม่ดี ทุกข์อันนี้แม้จะเป็นพื้นฐานเหมือนกัน แต่ผลที่จะได้รับให้เป็นความสุขความทุกข์ในลำดับต่อไปนั้นต่างกัน ผลในกาลต่อไปของการทำดีทำชั่วนั้นก็คือความสุขความทุกข์นั้นแล พวกท่านจำเอาไว้ไปปฏิบัติต่อตนเอง

พูดเท่านั้นละ พอสมควร